

R.A.M. Schrijver

Med. No. 407

DE GLASTUINBOUW IN EEN RECONSTRUCTIEGEBIED
TEN ZUIDWESTEN VAN GOUDA

ALBERT VAN 'T HARTWEG

SIGN: L27-407
EX. NO: C
MLV.

Juni 1989

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Structuuronderzoek**

REFERAAT

ALBERT VAN 'T HARTWEG; DE GLASTUINBOUW IN EEN RECONSTRUCTIEGEBIED TEN ZUIDWESTEN VAN GOUDA

Schrijver, R.A.M.

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1989

Mededeling 407

ISBN 90-5242-030-0

27 p., tab., fig.

Beschrijving van de recente (1982-1987) en de tot 1997 te verwachten structurele ontwikkeling van de glastuinbouw in een reconstructiegebied van circa 170 ha ten zuidwesten van Gouda. Naast gegevens uit de CBS-landbouwtellingen en uit het LEI-boekhoudnet is gebruik gemaakt van aanvullende inventarisaties, van het Staringcentrum, het LEI en de Directie Uitvoering Regelingen. In deze verkenning wordt onder andere ingegaan op de ontwikkeling van het aantal bedrijven en arbeidskrachten, het areaal glas en de gewassen, de produktieomvang en het inkomen. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de produktieomstandigheden: leeftijd van de glasopstanden, kavelbreedte, het voorkomen van waterbassins en substraatteelt en de moderniteit van de bedrijven.

Glastuinbouw/Reconstructie/Albert van 't Hartweg

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Schrijver, R.A.M.

Albert van 't Hartweg : de glastuinbouw in een
reconstructiegebied ten zuidwesten van Gouda / R.A.M.
Schrijver. - Den Haag : Landbouw-Economisch Instituut. -
Fig., tab. - (Mededelingen / Landbouw-Economisch
Instituut ; 407)

ISBN 90-5242-030-0

SISO 637.2 UDC 635.017(492*2800-14) NUGI 835

Trefw.: glastuinbouw ; Gouda.

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

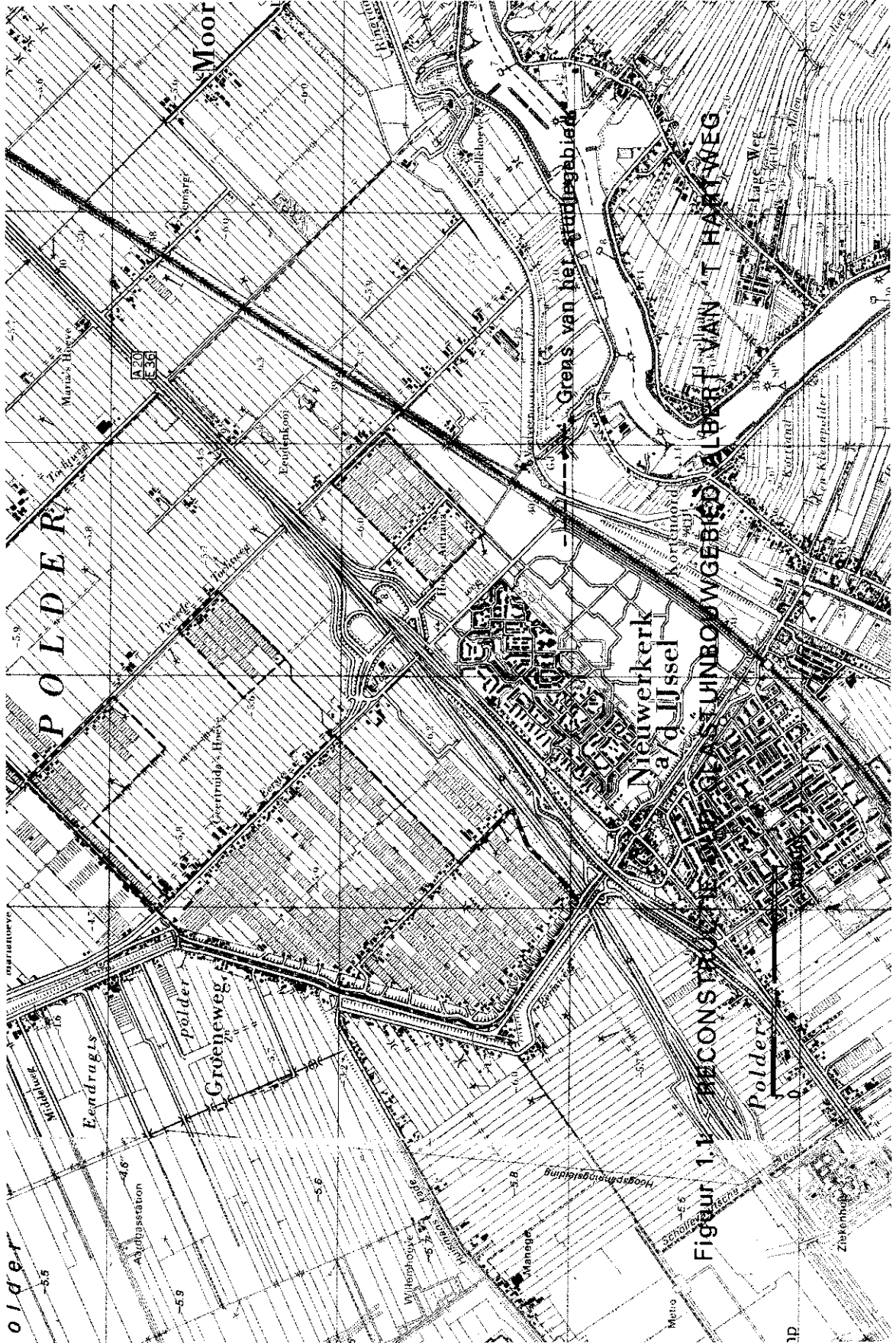
	Blz.
1. INLEIDING	5
2. BEDRIJVEN EN ARBEIDSKRACHTEN	9
2.1 Bedrijven naar type	9
2.2 Arbeidskrachten	10
2.3 Leeftijd van de bedrijfshoofden en bedrijfsopvolging	10
3. CULTUURGROND EN PRODUKTIE	12
3.1 Oppervlakte cultuurgrond en areaal glas	12
3.2 De verschillende teelten onder glas	13
4. PRODUKTIEOMSTANDIGHEDEN	15
4.1 Ouderdom van de kassen	15
4.2 Verkavelingssituatie	16
4.3 Watervoorziening, substraatteelt en klimaatbeheersing	16
4.4 Moderniteit van de bedrijven	18
5. PRODUKTIEOMVANG EN INKOMENSSITUATIE	20
5.1 Produktieomvang	20
5.2 Inkomenssituatie	20
6. TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING, ZONDER RECONSTRUCTIE	23
6.1 Inleiding	23
6.2 Aantal hoofdberoepsbedrijven	23
6.3 Areaal glas	23
6.4 Aantal arbeidskrachten	24
6.5 Discussie	24
LITERATUUR	25
BIJLAGEN	26

1. Inleiding

Albert van 't Hartweg is een klein glastuinbouwgebied ten zuidwesten van Gouda. De totale oppervlakte cultuurgrond van ge-registreerde bedrijven in het gebied is 125 ha. Daarvan is 60% bedekt met glas (zie figuur 1.1).

Ten behoeve van de voorbereiding van de reconstructie van dit gebied heeft de Landinrichtingsdienst aan het LEI verzocht een beknopte verkenning van de tuinbouw te leveren.

Bij het onderzoek voor deze verkenning is in belangrijke mate gebruik gemaakt van gegevens van landbouwtellingen uit 1982 en 1987. De gegevens uit de landbouwtellingen zijn aangevuld met informatie uit andere bronnen; onder andere zijn door het Staringcentrum in samenwerking met medewerkers van de Provinciale afdeling van de Directie Uitvoering Regelingen aanvullende gegevens verzameld die in bijlage 2 zijn aangegeven. Daarnaast is informatie gevraagd aan personen met een degelijke kennis van de plaatselijke situatie. Hierbij ging het onder meer om de leeftijd van de glasopstanden, de breedte van de kavel met glas, de watervoorziening, de moderniteit van de bedrijven en de opvolgings-situatie. Bij dit onderzoek zijn voor 1982 de sbe-normen van 1981 en gehanteerd voor 1987 de normen van 1986 (zie ook bijlage 1). Dit betekent dat de ontwikkeling in sbe's wel een redelijk in-zicht geeft in de ontwikkeling van de netto-toegevoegde waarde, maar niet van het produktievolume. Tevens houdt dit in dat de ontwikkeling in sbe's niet vergelijkbaar is met twee in het recente verleden uitgevoerde verkenningen te weten "Poeldijkse Pad" (Heeres, 1988) en "Wateringen" (Rijk, 1988), omdat daarin uitsluitend gebruik is gemaakt van sbe-normen van 1981. Beide verkenningen dienen wel als vergelijkingsbasis op overige punten. Om die reden is ook de opzet van deze verkenning zoveel mogelijk gelijk aan de vorige.

POLDER

Moort

Grens van het stadsgebied

ALBERT VAN 'T HARTWEG

Nieuwerkerk
a/d IJssel

RECONSTRUCIE VAN HET
STADSGEBIED

Polder

Figuur 1.1

older

Ziekenhuis

JP

2. Bedrijven en arbeidskrachten

2.1 Bedrijven naar type

In het reconstructiegebied bevonden zich in 1987 65 tuinbouwbedrijven. Dit zijn zonder uitzondering hoofdberoepsbedrijven, dat wil zeggen dat het bedrijfshoofd het merendeel van zijn tijd aan het tuinbouwbedrijf besteedt. Daarnaast komen er in het gebied vijf bedrijven voor met een andere produktierichting. Het gaat hierbij om nevenbedrijven, meestal met wat grasland en jongvee.

Op grond van hun produktiesamenstelling zijn de in het gebied aanwezige bedrijven onderverdeeld in vier bedrijfstypen (zie tabel 2.1). De meeste bedrijven zijn (sterk) gespecialiseerd in één bepaalde produktierichting. In de afgelopen vijf jaar is vooral het aantal glasbloemenbedrijven relatief sterk toegenomen.

Tabel 2.1 Aantal bedrijven naar bedrijfstype

Bedrijfstype	1982	1987
Glasgroentebedrijven *)	31	18
Glasbloemenbedrijven *)	37	40
Overige glasbedrijven **)	9	7
Andere bedrijven	5	5
Totaal	82	70

*) Meer dan 80% van de totale produktie voor glasgroenten c.q. glasbloemen.

***) Gemengde glasbedrijven en bedrijven met meer dan 80% van de sbe voor pot- en/of perkplanten.

In de periode van 1982 tot 1987 zijn twaalf hoofdberoepsbedrijven opgeheven. Hiervan werd driekwart opgekocht door reeds bestaande bedrijven. In de meeste gevallen lag dat bedrijf in het studiegebied. De opgeheven bedrijven waren voor twee derde deel glasgroentebedrijven. In acht gevallen wisselde het bedrijf van bedrijfshoofd door overdracht. Slechts drie bedrijven werden overgenomen door een zoon. Het totaal aantal mutaties bedroeg twintig, dat is 26% van het aantal bedrijven in 1982. In vergelijking met Poeldijkse Pad (16%) en Wateringen (22%) zijn er veel mutaties geweest. Ook onder de nevenbedrijven kwamen dergelijke mutaties voor.

2.2 Arbeidskrachten

Het totale aantal geregistreerde (dat wil zeggen bij de landbouwtelling opgegeven) regelmatig werkzame arbeidskrachten in het gebied is de afgelopen jaren afgenomen (zie tabel 2.2). De gemiddelde arbeidsbezetting bedroeg in 1987 4,4 regelmatig werkzame arbeidskrachten per bedrijf tegen 4,1 in 1982. De arbeidsbezetting was zowel in 1982 als in 1987 het hoogst op de overige glasbedrijven (6,0 en 7,7). In totaal waren er in 1987 286 regelmatig werkzame arbeidskrachten. Verder werkten er in 1987 60 arbeidskrachten onregelmatig of minder dan 20 uur per week mee op de bedrijven in het gebied (88 in 1982). Het totale arbeidsvolume bedroeg in 1987 295 arbeidsjaareenheden (AJE) 1) tegen 327 in 1982.

Afgezien van losse, niet geregistreerde arbeidskrachten en meewerkende echtgenotes is 11% van alle bedrijven een eenmansbedrijf, 31% een tweemansbedrijf en 17% een driemansbedrijf. Op 41% van de bedrijven werken vier of meer arbeidskrachten. Dit beeld komt niet overeen met de situatie in de reconstructiegebieden Wateringen en Poeldijkse Pad. In die gebieden komen meer eenmansbedrijven voor en is de gemiddelde arbeidsbezetting lager.

Tabel 2.2 Geregistreerde arbeidskrachten *) op tuinbouwbedrijven

Type arbeidskracht	1982		1987	
	aantal	%	aantal	%
Bedrijfshoofden/echtgenoten	129	40	97	34
Meewerkende kinderen	18	6	25	9
Vreemde arbeidskrachten	172	54	164	57
Totaal	319	100	286	100

*) Regelmatig meewerkende arbeidskrachten 20 uur en meer per week. In 1982: 15 uur en meer.

2.3 Leeftijd van de bedrijfshoofden en bedrijfsopvolging

De afgelopen jaren is naar verhouding het aantal jongere bedrijfshoofden wat afgenomen (zie tabel 2.3). Er zijn minder jongere bedrijfshoofden dan in Poeldijkse Pad of Wateringen. Van de bedrijfshoofden van minstens 50 jaar heeft 70% een opvolger

1) Arbeid van zowel regelmatige als onregelmatige arbeidskrachten. Eén persoon, regelmatig werkzaam, wordt maximaal voor één AJE (2250 uur) geteld.

uit de eigen familiekring. Dat percentage is hoger dan in Poeldijkse Pad of Wateringen. Er kunnen wat betreft de opvolgingssituatie geen duidelijke verschillen worden geconstateerd naar omvang of bedrijfstype.

Tabel 2.3 *Leeftijdsopbouw en opvolgingssituatie tuinbouwbedrijven*

Leeftijd	Bedrijfshoofden *)				Aantal bedrijfshoofden van minstens 50 jaar in 1987		
	1982		1987		met opvolger	opvolging onbekend	zonder opvolger
	aantal	%	aantal	%			
Tot 40 jaar	17	22	11	17			
40 - 50 jaar	35	46	31	48			
50 - 60 jaar	18	23	17	26	12	2	3
60 jaar en ouder	7	9	6	9	4	0	2
Totaal	77	100	65	100	16	2	5

*) Bij meer bedrijfshoofden op één bedrijf is het oudste bedrijfshoofd aangehouden.

3. Cultuurgrond en productie

3.1 Oppervlakte cultuurgrond en areaal glas

In 1987 bedroeg de totale oppervlakte cultuurgrond (gemeten maat) 125 ha, hetgeen bijna gelijk is aan de oppervlakte in 1982. De tuinbouwbedrijven hebben 107 ha in gebruik. Daarvan is echter slechts 72% in gebruik als tuinbouwgrond. Achttien tuinders die zowel in 1982 als in 1987 waren geregistreerd, hebben hun bedrijf met gemiddeld ruim één ha cultuurgrond vergroot. Eenentwintig tuinders verkleinden hun bedrijf met gemiddeld 16 are. Er is een aanzienlijke spreiding in het areaal glas per bedrijf (tabel 3.1).

Voor de meeste teelten wordt tegenwoordig aangenomen dat tot een oppervlakte van 150 are in principe schaalvoordelen zijn te behalen door verlaging van de kosten. Boven een oppervlakte van 150 are nemen deze voordelen af. Daarbij kan wel worden aangetekend dat deze grens sterk afhankelijk is van de productie-omstandigheden op de bedrijven, de specifieke teelten en van de ondernemerskwaliteiten. In tabel 3.1 is te zien dat op ongeveer 80% van de bedrijven nog wel schaalvoordelen zijn te behalen.

Tabel 3.1 Areaal glas naar bedrijfstype en verdeling van de bedrijven naar areaal in 1987

Bedrijfs- type	Totaal areaal glas (are)		Gemiddelde glasareaal per bedrijf (are)		Aantal bedrijven met ... are glas in 1987			
	-----		-----		tot	80-	100-	150-
	1982	1987	1982	1987	80	100	150	e.m.
Glasgroente	2771	2003	89	111	6	3	6	3
Glasbloemen	3796	4589	103	115	9	12	12	7
Overig glas	1168	870	130	124	3	0	2	2
Totaal	7735	7462	100	115	18	15	20	12

De glasgroentebedrijven in het studiegebied zijn in de afgelopen vijf jaar aanzienlijk in oppervlakte gegroeid. Dit werd voor een deel veroorzaakt doordat wat meer kleinere dan grotere glasgroentebedrijven verdwenen en door de grote groei bij een enkel bedrijf. Momenteel zijn deze bedrijven gemiddeld genomen groter dan dergelijke bedrijven in Poeldijkse Pad, terwijl vijf

jaar eerder de gemiddelde oppervlakte daarbij juist sterk achterbleef. Het totale areaal glasgroenten is sterk teruggelopen, mede doordat het aantal bedrijven in die sector drastisch verminderde (zie paragraaf 2.1). Een drietal bedrijven uit deze sector is overgestapt naar de teelt van glasbloemen.

De bedrijven met glasbloemen zijn zowel in aantal als in gemiddelde oppervlakte wat toegenomen. Het totale areaal glasbloemen is daardoor fors uitgebreid. De glasbloemenbedrijven in het studiegebied zijn momenteel wat groter dan de glasbloemenbedrijven in Poeldijkse Pad.

Beide hiervoor behandelde typen zijn voor vrijwel 100% gespecialiseerd in de betreffende richting. Dat geldt niet voor de overige glasbedrijven (zie tabel 3.2). Hieronder bevindt zich een aantal bedrijven dat is gespecialiseerd in pot- en perkplanten en verder enkele bedrijven met zowel glasbloemen, glasgroente als pot- en perkplanten. Deze gemengde bedrijven zijn in het verleden vrij veel bij wisselingen van bedrijfstype betrokken geweest. Vier bedrijven die in 1982 hiertoe behoorden zijn overgegaan naar de glasbloemensector. Daartegenover kwamen ook vier bedrijven uit de andere sectoren in deze categorie terecht. Het areaal glasgroenten op de overig glasbedrijven is de afgelopen vijf jaar sterk gereduceerd (van 417 are naar 20). Het areaal pot- en perkplanten werd uitgebreid (van 365 are naar 492). De gemiddelde oppervlakte van de categorie overige glasbedrijven liep wat terug. Toch hebben deze bedrijven momenteel gemiddeld nog de grootste oppervlakte. Ze zijn veel groter dan de pot- en perkplantenbedrijven in Poeldijkse Pad, (waar de gemiddelde bedrijfsoppervlakte ook sterker terugliep). Hierbij moet wel worden aangetekend dat het in het studiegebied om een gering aantal bedrijven gaat.

Tabel 3.2 Arealen onder glas (in are) per produktierichting naar type op glastuinbouwbedrijven

Type	Produktierichting			
	groente	bloemen	pot- en perkplanten	totaal
Glasgroentebedr.	2003	0	0	2003
Glasbloemenbedr.	100	4489	0	4589
Overig glasbedr.	20	358	492	870
Totaal	2123	4847	492	7462

3.2 De verschillende teelten onder glas

In tabel 3.3 zijn de oppervlaktes van de diverse teelten onder glas weergegeven. Duidelijk is te zien dat vooral de teelt

Tabel 3.3 *Oppervlakte van de teelten onder glas*

Teelt	Areaal (are)		Percentages	
	1982	1987	1982	1987
Tomaten	2528	1639	32	22
Komkommers	435	425	6	6
Overige groenten	205	59	3	1
Totaal groenten	3188	2123	41	29
Chrysanten	239	85	3	1
Fresia's	100	82	1	1
Gerbera's	1511	1979	20	26
Rozen	1342	1396	17	18
Anthurium's	180	0	2	0
Overige bloemen	805	1305	11	18
Totaal bloemen	4177	4847	54	64
Pot- en perkplanten	370	492	5	7
Totaal glasareaal	7735	7462	100	100

van Gerbera's aan belang heeft gewonnen. Ook de categorie waarin "overige bloemen" zijn opgenomen is sterk uitgebreid. Waarschijnlijk hebben orchideeën hierin een belangrijke plaats. Dit valt af te leiden uit gegevens die betrekking hebben op de gemeente Nieuwerkerk aan de IJssel. De teelt van tomaten werd veel minder belangrijk.

4. Produktieomstandigheden

4.1 Ouderdom van de kassen

De resultaten in de glastuinbouw worden in belangrijke mate mede bepaald door de moderniteit van de kassen. Hoe jonger de kas hoe efficiënter meestal de produktiemiddelen arbeid, energie en kapitaal aangewend kunnen worden en hoe groter de lichtinval is, die opbrengstverhogend werkt.

Volgens de verkregen informatie in het gebied is op circa 40% van de bedrijven tenminste een deel van de glasopstand gebouwd na 1980. Op zeker 30% van de bedrijven is de belangrijkste

Tabel 4.1 Procentuele verdeling van bedrijven naar bouwjaar van van de glasopstanden per oppervlakte klasse; bedrijfstype en leeftijdsgroep van het bedrijfshoofd

	Bouwjaar grootste glasopstand			Meer jaren *) / jongste deel		Totaal
	voor 1970	1970-1980	na 1980	voor 1980	na 1980	

Areaal glas (are)						
tot 80	25	38	0	12	25	100
80-100	13	33	13	13	27	100
100-150	6	30	23	12	29	100
150 en meer	27	18	10	9	36	100

Bedrijfstype						
glasgroentebedr.	7	33	33	7	20	100
glasbloemenbedr.	22	27	5	14	32	100
overige glasbedr.	14	43	0	14	29	100

Leeft. bedrijfshfd.						
tot 40 jaar	9	27	27	0	36	100
40-50 jaar	17	23	10	23	27	100
50 jaar of ouder						
w.v. met opvolger	23	46	8	0	23	100
zonder opvolger						
of onbekend	20	40	0	0	40	100

Alle bedrijven	17	30	12	12	29	100

*) Het complex is over meerdere jaren gebouwd en bij de inventarisatie kon geen duidelijk beeld worden gevormd ten aanzien van de grootste glasopstand.

kas in de jaren zeventig gebouwd en minimaal 17% heeft het grootste deel van de glasopstand gebouwd voor 1970 (zie tabel 4.1). Dit betekent dat ongeveer 60% van de bedrijven momenteel kassen heeft die als verouderd worden beschouwd. Er is in het gebied echter een continu proces gaande van vervanging van oude kassen. Veel bedrijven hebben kassen van verschillende leeftijden. Relatief meer jonge kassen komen voor bij glasgroentebedrijven. Dit kan erop duiden dat de achteruitgang van de produktie in deze sector over het hoogtepunt heen is. Ook jongere bedrijfshoofden hebben over het algemeen wat jongere kassen, hetgeen op zich natuurlijk niet verwonderlijk is. Relatief veel oude kassen worden aangetroffen bij de kleinste en bij de grootste bedrijven. In vergelijking met het reconstructiegebied "Poeldijkse Pad" komen in Albert van 't Hartweg meer oude kassen voor.

4.2 Verkavelingssituatie

Voor de bedrijven is het van belang dat alle grond zoveel mogelijk op één plek geconcentreerd is. Op dit punt zijn in het kader van dit onderzoek geen gegevens beschikbaar zodat niet duidelijk is in hoeverre er in Albert van 't Hartweg aan deze wens wordt voldaan. Verder is van belang dat de (huis)kavel niet te klein is en voldoende ruimte biedt voor een eventuele uitbreiding van het glasareaal. Ruim 40% van de bedrijven in het gebied heeft daartoe momenteel geen of slechts geringe mogelijkheden, ruim 20% heeft uitbreidingsmogelijkheden tot 3000 m² en ruim 30% kan met meer dan 3000 m² uitbreiden. Grotere bedrijven hebben relatief meer mogelijkheden tot uitbreiding.

De perceelsvorm is ook van belang. De produktiviteit van de ingezette arbeid, kapitaal en energie is per m² glasoppervlakte hoger naarmate het bedrijf een gunstiger lengte-breedte verhouding heeft. Een lengte-breedteverhouding van 1:1 is wat dit betreft ideaal. Voordelen van de meer vierkante vorm van glaspercelen zijn: lagere kosten (energie, arbeid, investeringen), een betere grondbenutting en betere werkomstandigheden.

Op 80% van de bedrijven in het studiegebied is de breedte van de kavel ongeveer 40 meter. De glasopstanden zijn wat smaller (meestal anderhalve meter). Dat is erg ongunstig; de gemiddelde lengte-breedte verhouding van de glasopstanden in het gebied bedraagt daardoor ongeveer 1:6. De overige bedrijven hebben veelal een dubbele breedte.

4.3 Watervoorziening, substraatteelt en klimaatbeheersing

Teeltmethodes ontkoppeld van de grond, de zogenaamde substraatteelt (waarbij het substraat meestal steenwol is) geven nieuwe mogelijkheden en hogere gewasopbrengsten (potentieel ongeveer 20%). Dit onder meer door een nauwkeuriger afstemming van

water- en voedingsstoffen op de behoeften van het gewas. Substraatteelt voor groentegewassen is vooral mogelijk voor tomaten, komkommer, paprika en aubergine. Substraatteelt voor bloemgewassen wordt vooral aangetroffen bij gerbera's, rozen en anjers. In Albert van 't Hartweg heeft 34% van de bedrijven substraatteelt (zie tabel 4.2). Dat is aanmerkelijk meer dan in Poeldijkse Pad (22%) en ongeveer evenveel als in Wateringen. Duidelijk is dat in de glasbloemensector de substraatteelt nog niet zo'n opgang heeft gemaakt als in de glasgroentesector. Voor substraatteelt is het belangrijk dat de waterkwaliteit aan hoge eisen voldoet. Op veel bedrijven in Albert van 't Hartweg zijn daar voorzieningen voor getroffen. Zo heeft 54% van de bedrijven een waterbassin. Dat is een veel hoger percentage dan werd gevonden in Poeldijkse Pad of Wateringen. Daarnaast heeft 26% van de bedrijven een silo voor regenwater eventueel in combinatie met leidingwater in de zomer.

Tabel 4.2 Procentuele verdeling van bedrijven naar watervoorziening en percentages bedrijven met substraatteelt en proces computer per oppervlakte, bedrijfstype en leeftijdsgroep van het bedrijfshoofd

	Watervoorziening via:				Percentage bedrijven met:	
	opp. water	water bassin	overig *)	to-taal	substraat-teelt	com-puter

Areaal glas (are)						
tot 80	44	44	12	100	19	56
80-100	20	60	20	100	40	87
100-150	12	59	29	100	41	88
150 of meer	0	54	46	100	36	100

Bedrijfstype						
Glasgroentebedr.	27	27	46	100	60	73
Glasbloemenbedr.	16	65	19	100	24	89
Ov. glasbedr.	29	57	14	100	29	57

Leeftijd bedr. hoofd						
tot 40 jaar	9	73	18	100	55	91
40-50 jaar	23	43	34	100	27	80
50 jaar of ouder						
w.v. met opvolger	15	70	15	100	46	92
zonder opvolger						
of onbekend	40	40	20	100	0	40

Alle bedrijven	20	54	26	100	34	81

*) Silo of combinaties met leidingwater.

Op de meeste bedrijven in het studiegebied wordt het klimaat in de kas geheel of gedeeltelijk geregeld met een procescomputer. Uit het feit dat overige glasbedrijven, de kleinere bedrijven, of de bedrijven waar de opvolging onbekend is op dit punt laag scoren mag nog niet de conclusie worden verbonden dat deze bedrijven dus achterblijven. Het gaat in deze gevallen om zulke geringe aantallen bedrijven dat de enkeling al een zeer grote invloed heeft. Hoe de situatie ten aanzien van de klimaatregeling in beide andere gebieden ligt is niet bekend.

4.4 Moderniteit van de bedrijven

De bedrijven in het gebied zijn wat betreft hun totale infrastructuur en produktieomstandigheden in een aantal klassen in te delen. Onderscheiden zijn: moderne bedrijven (het bedrijf is vergelijkbaar met nieuwvestiging), redelijke bedrijven (men heeft

Tabel 4.4 Procentuele verdeling van bedrijven naar moderniteit per oppervlakteklasse, bedrijfstype en leeftijdsgroep van het bedrijfshoofd

	Kwalificatie van moderniteit			Totaal
	modern	redelijk	achtergebleven	
Areaal glas (are)				
tot 80	31	44	25	100
80-100	13	80	7	100
100-150	35	65	0	100
150 en meer	55	45	0	100
Bedrijfstype				
glasgroentebedrijven	47	47	6	100
glasbloemenbedrijven	27	65	8	100
overige glasbedrijven	29	57	14	100
Leeftijd bedrijfshoofd				
tot 40 jaar	36	64	0	100
40-50 jaar	27	63	10	100
50 jaar en ouder				
w.v. met opvolger	46	46	8	100
zonder opvolger				
of onbekend	20	60	20	100
Alle bedrijven	32	59	9	100

in de wat oudere kas aan energiebesparingsmaatregelen en/of klimaatregeling, automatisering, substraatteelt gedaan) en achtergebleven bedrijven (men heeft niets of praktisch niets aan enige modernisering gedaan).

Streekkenners in het gebied kwalificeerden 9% van de bedrijven in het gebied als achtergebleven, 59% als redelijk en 32% als modern (zie tabel 4.3). Dat is een wat gunstiger beeld dan in Poeldijkse Pad en Wateringen. Ook hier moet echter rekening worden gehouden met het relatief kleine aantal bedrijven.

5. Produktieomvang en inkomenssituatie

5.1 Produktieomvang

De glastuinbouwproductie in het gebied beslaat 99% van de totale produktie. Ze is de afgelopen vijf jaar met ruim 8% toegenomen. Dat is minder dan het gemiddelde in het Westland.

De gemiddelde bedrijfsomvang, gemeten in sbe, is de afgelopen vijf jaar toegenomen van 430 naar 550. De groei deed zich voor bij alle bedrijfstypen, maar werd wel mede veroorzaakt door het verdwijnen van een aantal kleinere bedrijven. De gemiddelde omvang ligt momenteel royaal boven het Westlandse niveau.

Het aantal sbe per bedrijf kan als indicator worden gehanteerd voor de inkomenscapaciteit van de bedrijven. In feite geeft het aantal sbe slechts de mogelijke capaciteit weer, omdat de werkelijke inkomenssituatie sterk afhankelijk is van veel factoren zoals bedrijfstype, bedrijfsgrootte, moderniteit en ondernemersschap. Om een betere indruk te krijgen van de inkomenssituatie wordt in de volgende paragraaf een raming gemaakt rekening houdend met verschillen per sbe naar bedrijfstype.

Tabel 5.1 Bedrijven naar bedrijfsomvang en bedrijfstype

Bedrijfstype	Aantal bedrijven met ... sbe			Aantal sbe gemiddeld	
	tot 250	250-350	350 e.m.	1982	1987
Glasgroentebedr.	3	7	8	356	421
Glasbloemenbedr.	2	4	34	445	569
Overig glas	1	1	5	615	776
Totaal	6	12	47	429	550

5.2 Inkomenssituatie

Van de bedrijven in dit gebied zijn geen bedrijfseconomische gegevens beschikbaar. Om toch inzicht te krijgen in de inkomensituatie van de tuinbouw in het reconstructiegebied is gebruik gemaakt van beschikbare gegevens van bedrijven uit het LEI-boekhoudnet. Deze hebben betrekking op de boekjaren 1984 tot en met 1986. Voor de glasgroente- en glasbloemenbedrijven is uitgegaan van de LEI-bedrijven uit het Zuidhollandse glasdistrict. Voor de potplantenbedrijven van die uit het gehele land.

Hierna wordt ingegaan op de totale geschatte arbeidsopbrengst 2) in Albert van 't Hartweg, de verdeling ervan per bedrijfstype en de geschatte arbeidsopbrengst per regelmatig werkzame arbeidskracht. Bij de interpretatie van de cijfers moet worden bedacht dat dit gemiddelde genormeerde cijfers zijn. De situatie in het studiegebied kan bijvoorbeeld door specifieke teelten, teeltomstandigheden en wijze van financieren afwijken van het gemiddelde beeld in het Zuidhollands Glasdistrict.

De gemiddelde arbeidsopbrengst per sbe per jaar varieerde in de jaren 1984 tot en met 1986 van f 350,- op een glasgroentebedrijf en f 400,- op een glasbloemenbedrijf tot f 500,- op een potplantenbedrijf. Uitgaande van deze bedragen en van de bedrijfsomvang is voor de bedrijven in Albert van 't Hartweg de arbeidsopbrengst berekend.

Op basis hiervan is de totale arbeidsopbrengst in 1987, dat is het totale inkomen verkregen uit alle ingezette arbeid, op de tuinbouwbedrijven in het reconstructiegebied geraamd op ongeveer 14,3 miljoen gulden. Voor een hoofdberoepsbedrijf is dit gemiddeld circa f 220.000,- (bij een geregistreeerde arbeidsbezetting van circa 4,5 arbeidsjaareenheden).

De arbeidsopbrengst per ha glastuinbouw bedraagt op basis van deze berekening in het gebied gemiddeld circa f 191.000,-. Van de totale arbeidsopbrengst in het gebied wordt 64% op de glasbloemenbedrijven gerealiseerd, 18% op de glasgroentebedrijven en eveneens 18% op de overige glastuinbouwbedrijven.

De berekende arbeidsopbrengst (voor ondernemer en alle medewerkers) naar bedrijfstype loopt nogal uiteen. Deze varieert van gemiddeld circa f 147.000,- voor het glasgroentebedrijf tot f 360.000,- voor het potplanten- of gemengd glasbedrijf. Het gemiddelde voor de glasbloemenbedrijven is berekend op f 225.000,-. Ook binnen de onderscheiden bedrijfstypen is er overeenkomstig de sbe-verdelingen een grote variatie in arbeidsopbrengst.

Naast deze grote variatie in de totale arbeidsopbrengsten per bedrijf is er ook een zij het minder variatie in de arbeidsopbrengsten per arbeidsjaareenheid. Deze is berekend op gemiddeld f 40.000,- voor glasgroentebedrijven, f 52.000,- voor een glasbloemenbedrijf en f 47.000,- voor overige glasbedrijven. Hierbij is geen rekening gehouden met niet-geregistreeerde arbeidskrachten. Ter vergelijking: de CAO loonkosten voor een werknemer met een minimum loon, inclusief werkgeversaandeel, bedroeg in 1987 circa f 34.000,- per jaar. Op ongeveer 20% van de bedrijven is de produktie-omvang waarschijnlijk te klein om voor de aanwezige arbeidskrachten een inkomen te realiseren dat hoger is dan dit minimumloon. Op deze bedrijven werken in totaal 86 arbeidskrachten (zie tabel 5.2).

1) Arbeidsopbrengst = netto bedrijfsresultaat + berekende kosten voor de geleverde arbeid.

Tabel 5.2 Bedrijven en arbeidskrachten naar bedrijfstype en arbeidsopbrengst per arbeidsjaareenheid

Bedrijfstype/ arbeidsopbrengst in gulden	Aantal bedrij- ven	Aantal arbeidskrachten			Totaal AJE	Arbeidsopbrengst	
		regelmatig meer dan 20 uur	dan overig	per AJE		per bedrijf	
							mannen
Glasgroentebedrijven							
boven 34000	12	36	1	21	39	47000	153000
tot 34000	6	22	3	5	27	30000	136000
totaal	18	58	4	26	66	40000	147000
Glasbloemenbedrijven							
boven 34000	35	128	17	28	149	56000	237000
tot 34000	5	20	5	3	26	31000	159000
totaal	40	148	22	31	175	52000	227000
Overige glasbedrijven							
boven 34000	5	24	3	2	27	67000	360000
tot 34000	2	9	18	1	27	27000	360000
totaal	7	33	21	3	54	47000	360000
Alle glasbedrijven							
boven 34000	52	188	21	51	215	56000	230000
tot 34000	13	51	26	9	80	29000	180000
totaal	65	239	47	60	295	48000	220000

6. Toekomstige ontwikkeling, zonder reconstructie

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten van vooruitberekeningen weergegeven voor de ontwikkeling van de tuinbouw in de komende periode van tien jaren. Deze ontwikkeling ligt uiteraard in het verlengde van die in voorgaande jaren. Toch kunnen niet zonder meer alle trends uit het verleden worden doorgetrokken. Vooral niet omdat het in dit gebied om een beperkt aantal bedrijven gaat. Verder kunnen zich in de toekomst kunnen zich evenals in het verleden onvoorziene ontwikkelingen voordoen, zoals wijzigingen in de gasprijs en/of nieuwe (teelt)technieken. Bij de prognoses is geen rekening gehouden met de effecten van een reconstructie in het gebied.

Planologische aspecten zullen waarschijnlijk geen rol van betekenis spelen bij de toekomstige ontwikkelingen in Albert van 't Hartweg.

6.2 Aantal hoofdberoepsbedrijven

Het totale aantal hoofdberoepsbedrijven liep in de afgelopen periode terug. Voor een belangrijk deel werden de opgeheven bedrijven gevoegd bij reeds bestaande grotere bedrijven. Indien louter op demografische factoren zou worden afgegaan dan zal het aantal hoofdberoepsbedrijven de komende tien jaar verminderen tot ongeveer 55 bedrijven. Het is echter zeer de vraag of de eerder genoemde samenvoegingen ook in de toekomst in die mate zullen plaatsvinden. Op grond van de huidige bedrijfsgroottestructuur is dat niet erg aannemelijk. Zo zijn momenteel slechts zes bedrijven kleiner dan 250 sbe, terwijl streekkenners geen bedrijven hebben aangemerkt als "wijker". De meeste oudere bedrijfshoofden hebben een opvolger. Voor de toekomst wordt daarom aangenomen dat het aantal bedrijven met slechts 5 zal verminderen tot ongeveer 60 in 1997.

Een verdere verschuiving naar intensievere teelten (glasbloemen en potplanten) ligt daarbij in de lijn der verwachting, ook omdat de teelt van glasgroenten wat hogere eisen stelt aan de verkaveling. Dit betekent dat in de toekomst het glasbloementype waarschijnlijk nog meer overwicht zal krijgen.

6.3 Areaal glas

In hoofdstuk 4 werd geconstateerd dat veel bedrijven in het studiegebied zelf over voldoende uitbreidingsmogelijkheden be-

schikken. Ook andere bedrijven zouden in het gebied kunnen uitbreiden door grond aan te kopen. De uitbreidingsbehoefte is waarschijnlijk echter afgenomen. In 1982 waren er in het gebied namelijk 27 bedrijven tot 80 are, in 1987 nog maar 18. Tussen 1982 en 1987 nam het areaal glas per bedrijf met 14 are (en ook 14%) toe. Wanneer deze trend zich doorzet bedraagt het areaal glas per bedrijf in 1997 ongeveer 150 are. Het totale areaal zal dan uitkomen op 9000 are, hetgeen ruim 1500 are meer is dan in 1987. Bijna 85% van het huidige areaal cultuurgrond is dan bedekt met glas, tegen 70% in 1987.

Een beperkende factor voor uitbreidingen is de verkavelings-situatie in het gebied. Momenteel zijn de kavels zo smal dat verdere uitbreidingen naar achteren niet erg aantrekkelijk zijn.

6.4 Aantal arbeidskrachten

De laatste vijf jaar is het aantal regelmatig werkzame arbeidskrachten in Albert van 't Hartweg afgenomen met ongeveer 10% (zie paragraaf 2.3). Het totale arbeidsvolume verminderde eveneens met ongeveer 10%. De vermindering van het aantal arbeidskrachten ging echter niet zo snel als die van het aantal bedrijven (-15,5%). De arbeidsproductiviteit ontwikkelde zich in positieve zin, gezien de stijging van 20% tot 121 sbe per AJE op alle bedrijven. Verwacht wordt dat in de toekomst het aantal arbeidskrachten evenals in het verleden minder snel zal afnemen dan het aantal bedrijven. Dit komt neer op een daling van hooguit 5%. Gelet op de uitbreiding van het areaal glas en een mogelijke intensivering van de produktie zal er ook in de toekomst een forse stijging plaatsvinden van de arbeidsproductiviteit.

6.5 Discussie

De hier geschetste ontwikkeling moet niet worden beschouwd als de enig mogelijke. Er zijn zoals gezegd veel factoren in het geding die moeilijk te voorspellen zijn. Te denken valt aan de marktsituatie, maar ook aan de invloed die de ongunstige verkavelings-situatie heeft.

Gezien de eisen die aan de kassen worden gesteld kan dit ondernemers doen besluiten het gebied te verlaten. Dit biedt mogelijkheden voor degenen die in het gebied blijven. Toevallige omstandigheden bepalen dan in sterke mate het moderniseringsproces in het gebied. Begeleiding en sturing van dit proces via de reconstructieregeling geeft mogelijkheden voor een snellere en meer adequate aanpassing van het gebied aan de huidige eisen.

Literatuur

Centrale Landinrichtingscommissie
Advies ex artikel 6 van de Regeling Reconstructie Oude
Glastuinbouwgebieden voor het gebied "Albert van 't Hartweg",
Utrecht, 1987

Rijk, P.J.
Wateringen; de glastuinbouw in een reconstructiegebied in het
Westland,
Den Haag, LEI, 1988, Mededeling 385

Heeres, H.J.,
Poeldijkse Pad; de glastuinbouw in een reconstructiegebied in het
Westland,
Den Haag, LEI, 1989, Medeling 394

Bijlagen

BIJLAGE 1 STAANDAARDBEDRIJFSEENHEDEN

Standaardbedrijfseenheid = Eenheid waarin de omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke produktierichtingen binnen een bedrijf wordt uitgedrukt. Een sbe komt overeen met een bepaald bedrag aan netto toegevoegde waarde in een basisperiode bij een doelmatige bedrijfsvoering en onder normale omstandigheden. Het volgen enige normen (aantal sbe per ha; normen 1981):

Boomkwekerijgewassen onder glas	sbe per ha		Groenten onder glas	sbe per ha	
	1981	1986		1981	1986
Alstroemeria's	570	570	Komkommers, verwarmd	360	350
Anjers grootbloemig	600	570	Paprika, verwarmd	350	400
trosbloemig	440	430	Tomaten, verwarmd	380	400
Amaryllissen	380	380	Aardbeien, verwarmd	350	270
Chrysanten	380	480	Augurken, verwarmd	300	280
Freesia's	450	480	overige groenten, verwarmd	310	320
Gerbera's	370	460	Overige groenten, koud	220	220
Lelies	460	530	Opkweekmateriaal groenten	1200	1020
Orchideeën	400	430	Boomkwekerijgewassen en		
Rozen	540	570	vaste planten onder glas	500	500
Overige snijbloemen	350	360			
Potplanten, bloeiend	610	650			
Potplanten, blad	670	850			
Perkplanten	380	440			
Overige bloemisterijgewas.	350	360			
Opkweekmateriaal bloemen	1200	1020			

BIJLAGE 2 Vragenlijst ten behoeve van reconstructiegebied
Albert van 't Hartweg

- Welke afmetingen heeft de grootste kavel met glas?
lengte meter
breedte meter
 - Met hoeveel m² glas kan het bedrijf nog uitgebreid worden op deze kavel?
uitbreiding ca. m²
 - In welk jaar is de grootste kas/warenhuis gebouwd?
bouwjaar 19
 - Hoe is de watervoorziening in hoofdzaak geregeld?
(cijfer invullen)
1 oppervlaktewater
2 waterbassins
3 watersilo in de kas
4 grondwater met eigen pompinstallatie
5 overig
 - Wordt er op substraat geteeld? (cijfer invullen)
1 ja
2 nee
3 gedeeltelijk
 - Is op het bedrijf een proces-computer voor klimaatbeheersing
(klimaatcomputer) aanwezig? (cijfer invullen)
1 ja
2 nee
 - Is het bedrijf *)
1 achtergebleven
2 redelijk
3 modern
1. Achtergebleven: men heeft niets of praktisch niets aan enige modernisering gedaan
 2. Redelijk: men heeft in zijn wat oudere kas aan energie besparingsmaatregelen en/of klimaatregeling, automatisering, substraatteelt gedaan
 3. Modern: het bedrijf is vergelijkbaar met nieuwvestiging

*) Bedoeld wordt de technische inrichting in de kas te zamen met de kwaliteit van de glasopstand. Deze informatie is ontleend aan gesprekken met streekkenners. De andere vragen zijn per bedrijf geïnventariseerd door medewerkers van de Directie uitvoering Regelingen van het Ministerie van Landbouw in het kader van een inventarisatie door het Staringcentrum.